

Карпінська Р.

ЕТИЧНІ ТА ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті подано етичні та деонтологічні проблеми в діяльності медичного психолога. Запропоновано техніки психотренінгової роботи з молоддю та систему етично-деонтологічних психокорекційних заходів з вирішення проблем молоді.

Ключові слова: етика, деонтологія, медичний психолог, етично-деонтологічні психокорекційні заходи, психотренінгова робота.

В статье представлены этические и деонтологические проблемы в деятельности медицинского психолога. Предложены техники психотренинговой работы с молодежью и система нравственно-деонтологических психокоррекционных мероприятий по решению проблем молодежи.

Ключевые слова: этика, деонтология, медицинский психолог, нравственно-деонтологические психокоррекционные мероприятия, психотренинговых работа.

The paper presents the ethical and deontological problems in the medical psychologist. A technique psyhotreninhovoyi work with youth and deontological ethical system correction action to address youth issues.

Key words: ethics, deontology, medical psychologist, ethical and deontology psychocorrectional measures psyhotreninhova work.

Діяльність національної системи соціальних і психологічних служб у цілому і кожного спеціаліста зокрема регулюється не тільки законодавчо, тобто певними інструкціями та методичними вказівками, а й конкретними етичними нормами. При цьому існують специфічні нормативні документи – етичні або деонтологічні кодекси, в яких визначено основні моральні вимоги до професійної діяльності медичних психологів.

Багаторічний досвід роботи зарубіжних соціальних служб показує, що етичні закони у цій галузі є чи не найважливішими для надання ефективної допомоги особистості у захисті її психічного здоров'я. Століттями відпрацьоване законодавство розвинутих країн, що будується на європейській культурно-правовій традиції, узгоджується із

перевіреними роками практики етичними вимогами до професії медичного психолога. Усе це практично унеможлиблює завдання світової школи пацієнтові без серйозного покарання. У даному випадку певні інститути державної влади стають на захист прав громадянина навіть тоді, коли йому завдано так званої моральної шкоди.

Непрофесійні, неетичні дії спеціалістів соціальних служб у розвинених країнах можуть мати значні наслідки, оскільки дуже часто вони підпадають під такі моральні та юридичні поняття, як “завдання моральних збитків», “замах на гідність громадянина», “розголошення професійної таємниці», “психологічний тероризм», “порушення особистісного суверенітету» і т. ін. Такі дії можуть каратися не тільки великими штрафами, а й позбавленням волі. Практично в усіх випадках грубого порушення етичних норм спеціаліст позбавляється (назавжди або тимчасово) права на професію. Здійснюється це або відповідними державними органами, або професійними асоціаціями, яким законодавчо надано це право.

У нашій країні законодавче регулювання діяльності у сфері соціального і психологічного захисту громадян та надання їм психологічних послуг ще практично не розроблене. На національному рівні відсутні професійні асоціації у галузі медичної психології. Поки що не існує жодної служби соціальної або психологічної допомоги, у складі якої була б комісія з етики. До того ж в Україні практично немає наукових досліджень у галузі психологічної деонтології. Усі ці обставини призводять до непрофесійного застосування психологічних методів, до того, що психологічну допомогу населенню намагаються надавати непрофесіонали. Тому нині особливої ваги набуває неухильне дотримання норм професійної етики усіма медичними психологами, педагогами, соціальними працівниками тощо.

Цілеспрямований аналіз літературних джерел засвідчив, що до теперішнього часу не стала предметом глибокого вивчення проблема етично-деонтологічних принципів у діяльності медичного психолога. Зважаючи на соціальну значущість цієї проблеми та її недостатню розробку в психолого – педагогічній науці, нами була обрана тема статті “Етичні та деонтологічні проблеми в діяльності медичного психолога».

Об’єкт дослідження – психологічні особливості позитивних змін емоційної сфери молоді у процесі діяльності медичного психолога.

Предмет дослідження – етичні та деонтологічні проблеми в діяльності медичного психолога з вирішення проблем молоді.

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних чинників,

що впливають на ефективність позитивних змін емоційної сфери молоді у діяльності медичного психолога з вирішення проблем молоді.

В основу дослідження покладена така **гіпотеза**: визначальними чинниками діяльності медичного психолога в процесі становлення позитивних змін емоційної сфери молоді є позитивна спрямованість взаємовідносин "молода людина – медичний психолог", що передбачає таку форму роботи останнього:

- навички професійної етики та деонтології медичного психолога;
- використання психокорекційних вправ, активних методів навчання, спрямованих на прискорення цього процесу.

Для досягнення мети дослідження та перевірки гіпотези необхідно поставити такі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми у сучасних дослідженнях.
2. Дослідити емоційний стан молоді.
3. Виявити особистісні характеристики молоді та їх зв'язок з наявними в них проблемами.
4. Розробити етично-деонтологічну програму для молоді з метою позитивних змін емоційної сфери молоді у процесі діяльності медичного психолога.

Практичне значення дослідження визначається розробкою методичних рекомендацій з питань організації та впровадження в практику етично-деонтологічних психокорекційних заходів медичного психолога з проблем молоді; розроблені техніки психокорекційної роботи медичного психолога з проблем молоді.

Результати дослідження можуть безпосередньо використовуватися медичними психологами для організації індивідуального підходу і прогнозування успішності позитивних змін емоційної сфери молоді у процесі діяльності медичного психолога; з'ясування глибинних особистих проблем у досягненні життєвих цілей та пошуку шляхів подолання внутрішніх перешкод.

Моральне обличчя медичного працівника, основні його принципи формувалися і удосконалювалися впродовж багатьох століть залежно від політичного ладу, рівня культури, національних та релігійних традицій, а також соціально-економічних і класових відношень у країні.

Величезну роль у визначенні основних проблем медицини і як науки, і як моральної діяльності належить основоположнику наукової медицини Гіппократу. Його численним учням та послідовникам наступних поколінь, зокрема таким видатним діячам вітчизняної медицини, як І.П.Павлов та М.І.Пирогов.

Свій вклад у розвиток деонтології та етики внесли визначні вчені су-

часності Н.П.Сокольський, О.Т.Михайленко, Г.К. Степанівська та інші.

Деонтологія – наука про професійну поведінку людини. Медична деонтологія – це вчення про належну поведінку лікаря в процесі виконання ним професійних обов'язків; це кодекс норм поведінки медичних працівників, заснований на принципах моралі, на знаннях психологічних особливостей здорової і хворої людини, на додержанні норм права, кодексу, що сприяє видужанню і реабілітації хворих.

Основними завданнями медичної деонтології є:

- вивчення принципів поведінки медичного персоналу, спрямованих на досягнення максимальної ефективності лікування;
- аналіз взаємин між лікарем і хворим;
- усунення шкідливих наслідків неякісної медичної роботи і виключення несприятливих факторів у медичній діяльності.

Медична деонтологія спирається на етику – вчення про мораль, про взаємини між людьми і обов'язки, що впливають з цих взаємин. Вона передбачає вивчення правил поведінки лікарів на своїх робочих місцях. Якщо норми медичної етики спільні для всіх медиків, то деонтологічні правила мають свої специфічні відмінності. Так, деонтологічні правила поведінки лікаря стаціонару мають свої особливості, вони відрізняються від правил поведінки лікаря дитячої лікарні або психіатричної клініки. Знання правил медичної деонтології дає змогу уникнути помилок, які іноді можуть бути причиною конфліктів і непорозумінь між лікарем і хворим.

Порушення правил деонтології може призвести до виникнення такої патології, як ятрогенія – психогенний розлад внаслідок неправильних, необережних висловлювань або дій медичного працівника.

Тому важливим принципом є дотримування основного деонтологічного правила – не зашкодити при діагностиці або лікуванні.

Проблема етичних та деонтологічних норм у діяльності медичного психолога з корекції проблем молоді займає в психології одне з провідних місць, будучи багатограним та інтегральним процесом, суттєво відбивається на ефективності діяльності і стані здоров'я особистості.

У практичній роботі медичним психологам дуже часто доводиться грати певні ролі задля досягнення психотерапевтичного або психокорекційного ефекту. Наприклад, ролі демократичного керівника групи з арттерапії, експерта з конкретних психологічних проблем, уважного, чуйного консультанта, авторитарного, конфліктного члена групи та ін. Часто у процесі консультування або групової роботи (гри) психолог змінює свою роль відповідно до тих завдань, що були ним поставлені, та до обставин, котрі складаються у процесі консульту-

вання. Усе це вимагає від спеціаліста глибокого психологічного розуміння: життєвої ситуації клієнта та його конкретної проблеми; актуальної ситуації консультування або психокорекційної гри; механізмів міжособистісної взаємодії та обґрунтованого прийняття конкретної лінії поведінки (ролі); особливостей власного образу в очах клієнта та розвиненої особистісної рефлексії.

Таким чином, медичний психолог має бути відстороненими від власних професійних ролей і вміти свідомо керувати ними. Досвідчені психотерапевти зазначають, що у практичній роботі важливо не переносити основні риси непрофесійних ролей на професійні. Недотримання цього правила веде за собою перенесення особистісних проблем терапевта на клієнта, що є недопустимим.

Технології, що застосовуються у медичній психології, можуть серйозно змінити внутрішній світ людини, перебудувати її світосприймання, змінити ставлення до найближчого соціального оточення, сформувати нові та знищити старі форми поведінки. Таким чином, спеціаліст, який здійснює психодіагностику, психокорекцію, психопрофілактику, несе певну юридичну та моральну відповідальність за наслідки цієї роботи. Адже ніхто (крім виняткових випадків) не має права вирішувати за людину, що для неї є благо, а що ні. Ніхто, крім самої людини, не може визначати її життєвий шлях, її долю, обирати супутників життя, нав'язувати свої переконання. Усе це можна вважати складовими особистісного суверенітету людини (клієнта).

Найдорогоцінніше у професії медичного психолога – це довір'я. Без нього більшість методик і методів психокорекційної роботи втратили б свій сенс. Зі встановлення довір'я між клієнтом і медичним психологом починається будь-який вид роботи у практичній психології. Як правило, чим делікатніша проблема клієнта, тим важче встановити необхідний для роботи рівень довіри. Тому найтяжчою професійною провиною і водночас верхом непрофесіоналізму є втрата довіри клієнта до медичного психолога або нехтування спеціалістом довіри до нього. Людину, що систематично припускається таких помилок, слід вважати професійно непридатною.

Разом із розвитком світової практичної психокорекційної роботи розвивались і дослідження в галузі професійної деонтології. За кордоном існує цілий напрям у психологічній науці, який досліджує особливості поведінки консультанта або психотерапевта у різних ситуаціях надання ними психокорекційної допомоги. Іноді на практиці доводиться стикатися із дуже складними проблемами, коли медичний психолог має вибирати між додержанням загальних норм, прийнятих у

даному соціумі, і необхідністю реалізації своїх професійних функцій.

Досвід психокорекційної роботи свідчить, що найбільша кількість помилок і порушень принципу “не зашкодь» відбувається саме через нерозуміння позиції клієнта, особливостей його індивідуальності або через низький рівень психологічної культури консультанта. Медичний психолог має орієнтуватися, як правило, передусім не на власні уявлення про те, що є добре, а що зле, а на систему цінностей клієнта. Феномен “приєднання» до позиції клієнта має посідати постійне місце у структурі професійної діяльності кваліфікованого спеціаліста.

Конфіденційність у роботі медичного психолога – чи не найпоширеніший з моральних принципів. Разом із тим він не може бути абсолютним. Крайні тлумачення цього принципу видаються однаково непрофесійними. Але у практичній роботі довкола цього виникає багато проблем. З одного боку, психолог має прагнути максимальної відкритості у своїй роботі, з іншого – повинен забезпечити нерозповсюдження інформації, яка може зашкодити клієнтові або його найближчому оточенню. Найважливіше – не завдати шкоди клієнтові. Якщо виникають спірні етичні питання, вони, як правило, вирішуються на користь клієнта. Винятки з цього Правила становлять випадки, коли існує реальна загроза іншим людям або самому клієнтові.

Суворе додержання моральних принципів у роботі не виключає імовірності виникнення складних моральних і професійних ситуацій. Так, іноді додержання одного морального принципу заходить у суперечність з іншими. Досвідчені психологи керуються у таких випадках передусім інтересами клієнта та громадської безпеки.

У процесі професійної діяльності медичний психолог покликаний вирішувати констатуючі та розвиваючі завдання. В результаті вирішення констатуючих завдань формується уявлення про іншу людину, що може бути використане для розширення номотетичної та ідеографічної сенситивності, збагачення й структурування професійного досвіду, обґрунтування психологічного прогнозу тощо. Але в більшості ситуацій метою професійної діяльності медичного психолога є налагодження психологічної взаємодії з пацієнтом. У таких випадках вирішення констатуючих завдань є етапом реалізації розвиваючих завдань. Мета інших передбачає набуття знань, формування та вдосконалення вмінь і навичок, особистісний і професійний розвиток тощо. І констатуючі, і розвиваючі завдання висувають вимоги до особистісних та професійних якостей медичного психолога. Деякі з них є загальними, а деякі визначаються специфікою підходів та методів, що використовуються. Професійна підготовка медичного психолога

повинна містити як засвоєння теорій, принципів і методів практичної діяльності, так і розвиток особистісних і професійних якостей, без яких знання методів залишається лише когнітивним явищем.

Розглядаючи характеристики й особливості процесу організації занять, слід зауважити, що лекції та інші форми поширення наукових знань виконують в основному інформаційну функцію. Спеціаліст часто знає, що потрібно робити, але не вміє застосувати знання на практиці. Тому паралельно з викладанням спецкурсу "Професійно значущі якості медичного психолога" ми застосовували активні методи навчання і розвитку етично-деонтологічних принципів. Пошук і розробка активних методів навчання є характерними для сучасної психології. Одним із таких групових методів, мета якого полягає у навчанні спілкування та формування професійних якостей, є соціально-психологічний тренінг, спрямований на розвиток етично-деонтологічних принципів в діяльності медичного психолога.

Застосування соціально-психологічного тренінгу визначається необхідністю підготовки майбутнього фахівця до оволодіння спеціальністю, розвитку його професійно значущих якостей, етично-деонтологічних принципів тощо.

Термін "тренінг" має низку значень: "виховання", "навчання", "підготовка", "тренування" тощо. Тренінг – це група методів, спрямованих на розвиток здібності до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності. Тренінгова програма формування етично-деонтологічних принципів в діяльності медичного психолога складається з таких взаємопов'язаних тематичних блоків:

- формування етично-деонтологічних принципів;
- формування комунікативних якостей;
- зменшення агресивності та вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації;
- розвиток емпатії та емоційно-вольової сфери.

У тренінгу використовуються психогімнастичні, психотехнічні вправи, групова дискусія, аутогенне тренування, ігри релаксації тощо.

З метою розвитку чутливості в сприйнятті навколишнього світу, інших людей і самого себе в процесі тренінгу використовувались вправи, спрямовані на розвиток сензитивності. Сензитивність можна розглядати як здатність до відображення і розуміння; б) запам'ятовування і структурування соціальних психологічних характеристик людини і групи та прогнозування їх поведінки і діяльності. Завданнями тренінгу сензитивності є підвищення саморозуміння інших, чуттєве розуміння групових процесів розвитку навичок поведінки.

Надзвичайно важливими для медичного психолога є наявність психологічної спостережливості як здатності фіксувати і запам'ятовувати всю сукупність сигналів, що надходять від інших. Тому в процесі тренінгу використовуються психогімнастичні вправи двох типів: 1) спрямовані на розвиток спостережливості; 2) спрямовані на розвиток здатності розуміння станів якостей і стосунків людей та груп.

У процесі тренінгу використовувались також різноманітні психотехнічні вправи на формування етично-деонтологічних принципів, основна мета яких – формування навичок ефективного спілкування та комунікативних якостей. Для того, щоб бути здатним до ефективного спілкування, людина повинна усвідомити свої сильні та слабкі сторони. Вправи були спрямовані на створення атмосфери довіри й отримання нового досвіду спілкування, формування навичок продуктивної взаємодії. Як відомо, одним із засобів спілкування є невербальне спілкування. Невербальна поведінка може передавати прохання, виражати задоволення, незадоволення, ставлення до того, що відбувається. Спостерігаючи за жестами, позою, мімікою пацієнта лікар-психолог може дізнатися про його внутрішній стан, ставлення до захворювання тощо. Медичному психологу важливо вміти відслідковувати свої жести, узгоджувати їх з тим, про що говориться. Саме на це й спрямовані вправи формування навичок невербального спілкування. Не менш значущим для медичного психолога є вміння вислухати пацієнта. Активно слухати – значить повністю віддавати увагу іншим у процесі спілкування, а це більше, ніж прислуховування до слів того, хто говорить. Це не тільки «слухання», але і «бачення» жестів, міміки, змін інтонації голосу, виразу обличчя; це вловлювання психологічного (і семантичного) підтексту, інтуїтивне відчуття того, що людина не може або не хоче вимовити.

Також у тренінгу використовувались вправи, спрямовані на зменшення рівня агресивності та формування вміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, що є досить значущим у професійній діяльності медичного психолога.

Не менш важливою професійною якістю медичного психолога є емпатійність. К.Роджерс, представник гуманістичної психології, визначає емпатію як уміння сприймати внутрішній світ іншого зі збереженням емоційних і змістовних відтінків. У тренінгу використовувались вправи на розвиток емпатійності.

Вправи, спрямовані на розвиток емоційно-вольової регуляції, не вирішують проблему підкорення почуттів волі, але сприяють розвитку позитивних емоцій, невербальних засобів спілкування, створю-

ють передумови формування здібності стримувати свої емоції тощо.

Загалом можна зробити висновок про те, що етично-деонтологічні принципи в діяльності медичного психолога підлягають успішному формуванню за допомогою застосування цілеспрямованих методів. Тому в процесі професійної підготовки фахівців недостатньо проведення тренінгів, спрямованих на розвиток лише професійно значущих якостей. Слід використовувати цілісні програми тренінгу, які повинні містити в собі сукупність адаптованих до вимог конкретної спеціальності елементів функціонального, перцептивного, інтелектуального тренінгу і тренінгу спеціальних умінь.

З метою дослідження результативності використання етично-деонтологічних принципів у діяльності медичного психолога нами проведений експеримент, спрямований на дослідження ефективності позитивних змін емоційної сфери молоді. Даний експеримент, будучи важливим соціальним і науковим завданням, дає можливість адекватно вирішити питання соціальної і психологічної профілактики депресивних станів, психосоматичних розладів молоді, в умовах постійного психоемоційного перенапруження і інформаційного стресу.

Внаслідок використання психокорекційних вправ із застосуванням етично-деонтологічних принципів, спрямованих на прискорення процесу позитивних змін емоційної сфери молоді, одержали такі дані:

Таблиця 1
Показники психоемоційного напруження і тривоги

Назва рівнів	Види рівнів	До психокорекційних вправ, всього досліджуваних (56)	Після психокорекційних вправ, всього досліджуваних (56)
Рівень психосоціального стресу	низький	5	28
	середній	18	15
	високий	33	13
Рівень задоволеності життям загалом	низький	8	3
	середній	35	22
	високий	13	31
Рівень соматичної тривоги	низький	1	20
	середній	16	21
	високий	36	15
	дуже високий	3	0

Рівень соціальної тривоги	низький	1	18
	середній	15	32
	високий	38	6
	дуже високий	2	0

Визначальними чинниками діяльності медичного психолога в процесі становлення позитивних змін емоційної сфери молоді є позитивна спрямованість взаємовідносин «молода людина – медичний психолог», що передбачає таку форму роботи останнього:

- навички професійної етики та деонтології медичного психолога;
- використання психокорекційних вправ, спрямованих на прискорення процесу позитивних змін емоційної сфери молоді;
- підбір технік психотренінгової роботи з молоддю;
- створення системи етично-деонтологічних психокорекційних заходів з вирішення проблем молоді.

Література:

1. Анастаси А. Психологическое тестирование: В 2 т. – М., 1982.
2. Бурлачук Л. Ф. Исследование личности в клинической психологии (на основе метода Роршаха). – К.: Вища шк., 1979.
3. Грандо А. А. Врачебная этика и медицинская деонтология. – К.: Вища школа, 1988. – 188 с.
4. Громов А. П. Деонтология в медицине. – В 2 т. – М.: Медицина, 1988. – Т. 1. – 348 с.; Т. 2. – 324 с.
5. Лещинский Л.А. Медицинская этика и деонтология : Учебное пособие. – Ижевск: Экспертиза, 2002. – 116 с.
6. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості: Наук. моногр. – К.: КММ, 2006. – 255 с.
7. Максименко С. Д. Основи генетичної психології. – К.: НПУ Перспектива, 1998. – 320 с.
8. Медицинская этика и деонтология / Под ред. Г. В. Морозова и Г. И. Царегородцева. – М.: Медицина, 1083. – 272 с.
9. Приходько Ю. О. Практична психологія: Введення у професію. Навч. посібник. – [2-е вид.] – К.: Каравела, 2010. – 232 с.